

AFRIKA DEMOGRÁFIAI KIHÍVÁSAI – A FIATAL NÉPESSÉG EGYETLEN ESÉLYE A FEJLŐDÉSRE

Simonyi Gyula
elnök
BOCS Alapítvány
gyula.simonyi@bocs.hu

Berlinben, 2011. október 21-én egy nemzetközi konferencia keretében mutatták be az *Afrika demográfiai kihívásai* című hároméves projektet és kötetet. A konferencián Magyarországról képviseltette magát a Külügyminisztérium, a Magyar Külügyi Intézet, a KSH, az MTA Demográfiai Bizottsága, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, a Magyar ENSZ Társaság, valamint részt vett egy kormánypárti és egy ellenzéki parlamenti képviselő is.

Az ENSZ becslése alapján 2011 októberének végén az emberiség létszáma túllépte a hétmilliárdot. A világ legszegényebb régiójában – Afrika Szaharától délre fekvő részén – növekszik a népesség a leggyorsabban, s az évszázad közepére valószínűleg megduplázódik. Ez továbbmélyíti a szegénységet, hiszen egyre több ember versenyez a megművelhető földekért, a vízért és az élelemért.

Ha Afrikának sikerül csökkentenie a születési rátákat, ezzel egyidőben pedig a sok keresőképes fiatalnak termelő munkát adnia, akkor a kontinens hasonló fejlődési esélyek elé nézhet, mint az elmúlt évtizedekben az ázsiai „tigris-államok”. A munkahelyteremtésnek viszont ökológiai korlátai is vannak, ezért a demográfiai átmenet késlekedésének következménye a szegénység csapdájának bezárulása lehet.

Ahhoz, hogy Afrikában kedvező demográfiai kiindulási helyzet alakuljon ki, a keresőképes korú egyének arányának emelkednie kellene az eltartott (gyermek és idős) emberek arányához képest. Jelenleg a Szaharától délre fekvő országokban majdnem minden második lakó 15 évesnél fiatalabb. Ehhez képest viszonylag csekély a régió keresőképes korú népessége.

Csökkenő születési ráták mellett idővel növekedhet a keresőképesek ará-

*Afrika demográfiai kihívásai
Fotó: Simonyi Cecília, Ruanda*

nya. Ehhez az oktatás intenzív fejlesztése, továbbá a nők és férfiak egyenjóságúága lenne az előfeltétel, mivel ezek következtében az emberek valószínűsíthetően kevesebb gyermeket tervez-

nek. További meghatározó tényező a családtervezés és a felvilágosítás általános támogatása, hiszen sok afrikai nőnek több gyermeke születik, mint amennyit szeretne, mivel gyakran semmilyen fogamzásgátló módszer nem áll rendelkezésükre. Világszerte 215 millió termékeny korú, házas nő egyáltalán nem jut hozzá a családtervezés lehetőségéhez, annak ellenére, hogy el akarja kerülni a terhességet.

Az ázsiai „tigris-államok” az elmúlt évtizedekben bebizonyították, hogy elérhető a gazdasági fellendülés a születési ráta csökkenése és az oktatás fejlesztése által. Felemelkedésük kezdetén ezek az államok sem voltak demográfiai és ökonómiai kedvezőbb helyzetben, mint jelenleg sok afrikai állam.

Szubszaharai Afrika: adatok és tények

A szubszaharai Afrika 23,6 millió km²-es területe nagyobb, mint az USA, Kanada és az EU

kiterjedése együttvéve. 2050-ig az ott élő emberek száma az ENSZ előrejelzései szerint két milliárdra nőhet. A nagy népességnövekedés okai elsősorban a serdülő korosztály magas létszáma, a

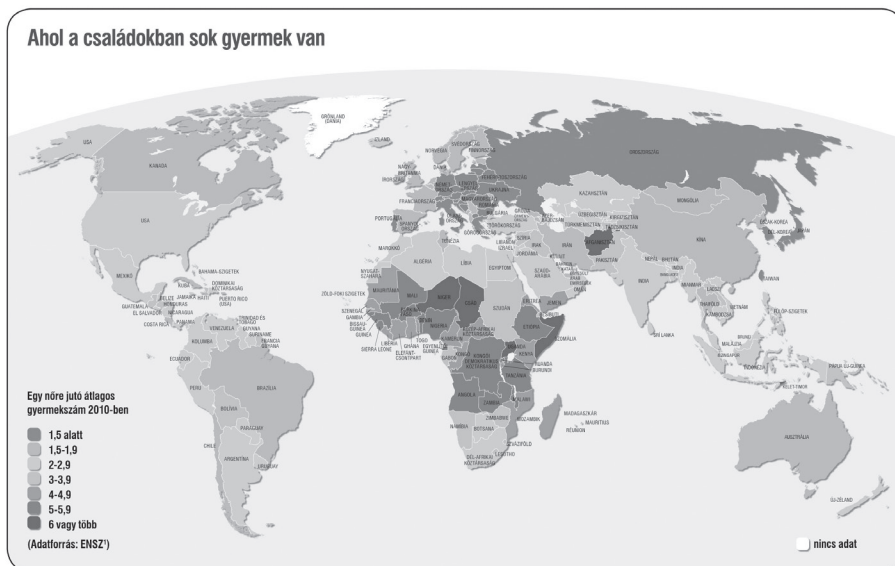
családtervezés jogának és lehetőségeinek hiánya, valamint a megnövekedett várható élettartam. Az asszonyonkénti átlagos gyermekszám a Szaharától délre közel öt gyermek, de például Ugandában hat, Nigerben pedig hét.

A népesség közel fele, pontosabban 42%-a 15 év alatti. 100 keresőképes korú lakosra átlagosan 84 eltartandó ember (15 év alatti és 65 év feletti) jut. Nigerben és Ugandában 100 keresőképes lakosnak 105 fiatal és időst kell eltartania. A szubszaharai Afrika lakosainak több mint 60%-a falun él, azonban a 4%-os városiasodási ráta eredményeként a városok népessége gyorsabban nő, mint bárhol a világon. Csúpan 40 év alatt felcserélődhet a városi és falubeli népesség aránya.

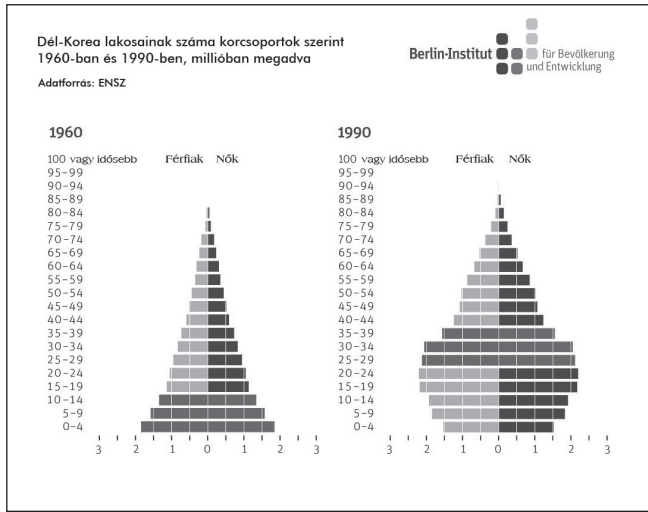
A szubszaharai Afrika legtöbb országában az oktatási rendszer komoly hiányosságokkal küzd: egyrészt kevés iskolai férőhely áll rendelkezésre, más-

részt az oktatás minősége gyenge. Nigerben és Etiópiában a ma 20-64 évesek közül csak minden negyedik ember járt iskolába. Ghánában és Maliban az általános iskolai tanítók csúpan fele részesült megfelelő képzésben. A nemek között nagy különbségek vannak az oktatás terén is. A lányok ritkábban járnak iskolába, mint a fiúk. A fiatal felnőttek körében az írástudatlanság sokkal magasabb a nők esetében. Beninben és Sierra Leone-ban 100 írni-olvasni tudó 15-24 éves férfira csak mintegy 70 írni-olvasni tudó nő jut.

A szubszaharai Afrikában az egészségügyi ellátás komoly hiányosságokkal küzd. A terület sok országában – köztük Etiópiában, Malawiban és Mozambikban – gyakran 10 000 lakosra sem jut egy képzett orvos. A legnagyobb kihívást a magas anyai halandóság, a HIV/AIDS, a malária és a tuberkulózis elleni küzdelem jelenti, ám a magas cse-

Ahol a családokban sok gyermek van. Forrás: ENSZ

Dél-Korea lakosainak száma. Forrás: Berlin Institut

csemő- és gyermekhalandóság is probléma. 27 szubszaharai afrikai országban a gyermekek több mint egytizede meghal az ötödik születésnapja előtt. Szváziföldön és Botswanában tartják nyilván a világ legmagasabb HIV/AIDS rátáit: a 15-49 éves népesség mintegy egynegyede fertőzött.

Különösen nagy a probléma a reprodukív egészség és családtervezés terén. Szubszaharai Afrikában a legnagyobb a világon a terhességi vagy szülési komplikáció következtében elhalálozó nők száma: minden harmincegyedik nő belehal a terhességbe. Összehasonlításképpen: Németországban 11 100 nőre jut 1 elhalálozás. Szubszaharai Afrikában még csak minden második szülést sem tud orvos vagy baba kísérni. Ha komplikációk lépnek fel, akkor a nő számára ez elég gyorsan halálhoz vezethet. A nők tehát minden szüléssel kockára teszik életüket – ugyanakkor a terhességeik megelőzése akadályba ütkö-

zik. Becslések szerint a szubszaharai Afrikában a férjezett, szülőképes korban lévő nők 80%-a nem jut hozzá a modern fogamzásgátló eszközökhöz.

Afrika demográfiai kihívása

A világon a népességnövekedés a szubszaharai Afrikában a legmagasabb. Az ázsiai „tigris-államok” – Szingapúr, Dél-Korea, Tajvan és Hongkong – az elmúlt évtizedekben

rendkívüli gazdasági növekedésükkel tűntek ki. Elismerésre méltó fejlődésük kezdetekor hasonló demográfiai helyzet uralkodott, mint manapság sok szubszaharai államban, és az akkori fejlettségi szint is hasonló volt. Az ázsiai tigrisek fejlődési ugrását egyrésről a korstruktúra megváltozása, másrésről az oktatás, valamint a foglalkoztatottság javulása tette lehetővé.

Az úgynevezett demográfiai bónusz akkor áll elő, ha egy országban viszonylag sok keresőképes korban lévő ember él a kevés fiatal és idős eltartott lakoshoz képest. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon, a sok gyermeknek és fiatalnak fel kell nőnie, a keresőképes korúak halálozási arányának vissza kell szorulnia, és a termékenységnek csökkennie kell annak érdekében, hogy a felnövekvő generáció és a velük járó terhek alacsonyabbak legyenek.

A fejlődés feltétele a keresőképes lakosok többlete. A fejlődő országokra

jellemző a korstruktúra piramis formája, mint ahogy azt az 1960-as évek Dél-Koreára vonatkozó grafikonja is mutatja. Ha a piramisforma cseppformájúra változik, akkor előáll a demográfiai bónusz. Ez történt Dél-Koreában is az 1990-es években. E változás eléréséhez a születési rátáknak kell csökkenniük, hogy a fiatalabb korcsoportokban kevesebb ember legyen.

Ahhoz, hogy az ország a demográfiai bónuszt hasznosíthassa, a kormánynak támogatnia kell a gyermekek és fiatalok oktatását. Ha a szükséges munkahelyek létrejönnek, akkor a keresőképes lakosokból munkavállaló lakosok lesznek, ezáltal gazdasági növekedés prognosztizálható. A demográfiai bónusz tehát csak akkor alakul *demográfiai osztalékká*, nemzetgazdasági nyereséggé, ha a sok keresőképes ember esélyt kap a munkavégzésre. Ehhez képezni kell az embereket és munkahelyeket kell teremteni. A munkahely-teremtés azonban idővel egyre nehezebbé válik, mert a népesség növekedésével egyre kevesebb eltartóképeség jut egy főre. A megélhetéshez pedig nem elég a munka és a tőke, ezt elsősorban az egy főre jutó természeti erőforrások mennyisége határozza meg. Az adott terület ökológiai eltartóképeségének szükségessége a népességnövekedés miatt a szegénység csapdájába zárja a népeket.

Családtervezés:

fejlődés vagy előregedés?

Sokan a gyermekszám csökkenésében nem a fejlődés lehetőségét, hanem az előregedő társadalom rémét látják, mert nem ismerik a demográfiai átmenet fázisait. Az emberiség történelmé-

ben a szinte stabil népességszám évezredek után a fosszilis energiaforrások felhasználása nyomán páratlan népességrobbanás zajlik (ami éppen Európában kezdődött). Ennek oka az, hogy az emberi utódok nemzések jelentős része a párok szándéka ellenére, balesetként történik. Ezt a természeti folyamatot korábban a magas gyermekhalandóság természeti folyamata tartotta egyensúlyban. Az utóbbi másfél évszázadban az egészségügy csodálatosan visszاسزította a halálozást, de ideológiai megkötöttsége folytán csak egy évszázad késéssel kezdett el foglalkozni a természeti folyamat másik oldalának humanizálásával, a párok által nem kívánt fogadások megelőzésével.

„Az iskolázottság evolúciós lépcsője segíti a föllépést a családtervezés evolúciós lépcsőjére.”

Az utóbbi fél évszázadban az emberiség elképesztő gyorsasággal lép föl az emberré válás evolúciójának következő lépcsőjére, azaz humanizálja a nemzőképességét, és megtanulja a családtervezést. Ám az utódok nemzésének még mindig közel fele a párok szándéka nélkül, többnyire kifejezetten szándékuk ellenére történik. Ugyanakkor a Föld eltartóképesége véges, így a családtervezés megtanulásának gyorsasága élet-halál kérdéssé vált. Az Apokalipszis lovasai, az Éhínség, a Dögvész és a Háború egyre bőségesebben aratnak és elégedetten mondják: Minek ezeknek családtervezés, amikor itt vagyunk mi?

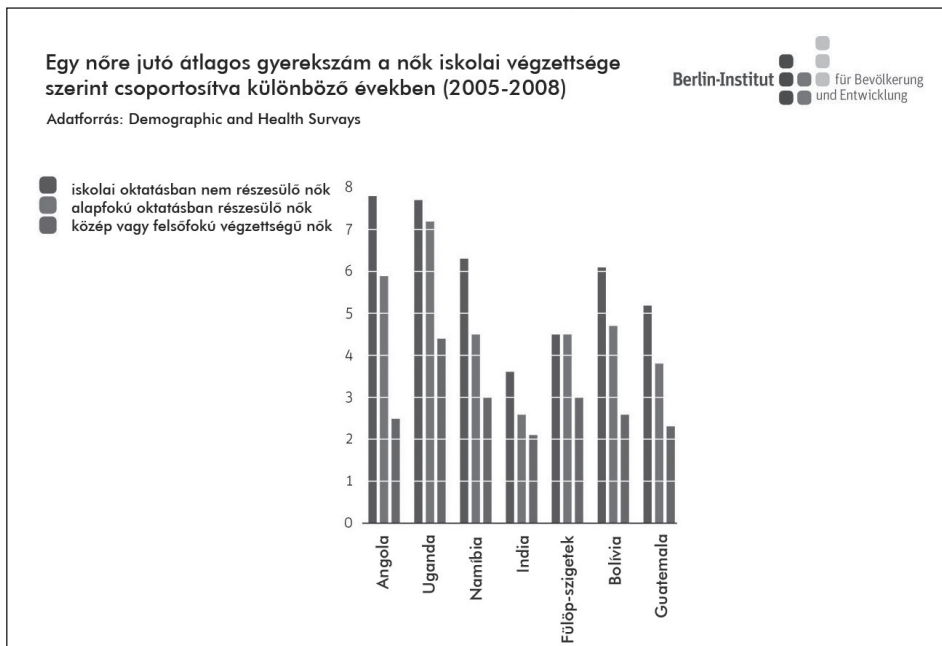
Az emberré válás evolúciójának lépései egymást erősítik. Az ún. Gutenberg-galaxis, az írni-olvasni tudás álta-

lánossá válása hatalmas ugrás volt. (A múlt idő még nem teljesen indokolt, hiszen az oktatási rendszer óriási erőfeszítésekkel sem bír lépést tartani a népességrobbanással, így fél évszázada nem csökken az írástudatlanok háromnegyed-milliárdos száma, amelyből két-harmad nő.) Például egy „angyali kör” az, hogy az iskolába járó lányok közül többen használnak fogamzásgátlást, így kevesebben maradnak ki nem-kívánt terhesség miatt az iskolából.

Az iskolázottság evolúciós lépcsője segíti a föllépést a családtervezés evolúciós lépcsőjére. A jól képzett nőknek általában kevesebb gyermekük születik. Minél magasabb a képzettségi szint, annál kevesebb a gyermek – ez az egész világon érvényes. Főleg azok a nők szülnek jelentősen kevesebb gyermeket, akik az általános iskola után továbbta-

nultak. Munkalehetőségeik a kizárólagos anyaszerep alternatíváját kínálják számukra. Ezen kívül a képzetlenebb nők nagyobb valószínűséggel rendelkeznek a családtervezésre vonatkozó információkkal és modern eszközökkel. Ez hozzájárul ahhoz, hogy gyermekeik számát és a terhességek között eltelt időt maguk szabályozhassák.

Az emberiség létszáma nyilvánvalóan vissza fog apadni egy olyan szintre, amelyen a Föld túlterhelése nélkül minőségi életet lehet élni. Ezt nem csak az ökológiai kényszer, hanem az emberrévalás evolúciója is biztosítja. A rovarokra és rágszálókra jellemző „r” szaporodási stratégia (nagyon sok utód, nagyon kevés szülői gondoskodás) és a nagyobb emlősökre jellemző „K” szaporodási stratégia (kevesebb utód, több szülői gondoskodás) sorában

Egy nőre jutó átlagos gyerekszám. Forrás: Berlin Institut

a „H” humán szaporodási stratégia még kevesebb utódot, viszont ezek számára még több szülői gondoskodást jelent. Az emberréválás evolúciójának csodálatos ugrásai, például az írni-olvasni tudás általánossá válása és a halálozás visszaszorítása mellett most egy „H+” szaporodási stratégia kialakulása a következő evolúciós ugrás: az egy nőre jutó gyerekszám 5-8-ról 1-2-re csökken, s ennek következtében a gyermekek jóltápláltak, egészségesek és jól iskolázottak lehetnek és a népesség visszafogyva harmóniába kerülhet az adott terület eltartóképességével.

A népességrobbanás és a visszafogyás csak egy-egy fázisa a demográfiai átmenetnek, amely egy harmonikus létszámhoz vezet:

0. *Történelmi fázis:* alacsony életkor, magas születésszám és gyermekhalandóság, csekély népességnövekedés.

1. *Népességrobbanás fázis:* a gyermekhalandóság csökken, az átlagéletkor nő, a születésszám magas marad, nagyon megterheli a társadalmat a nagylétszámú gyermek eltartott.

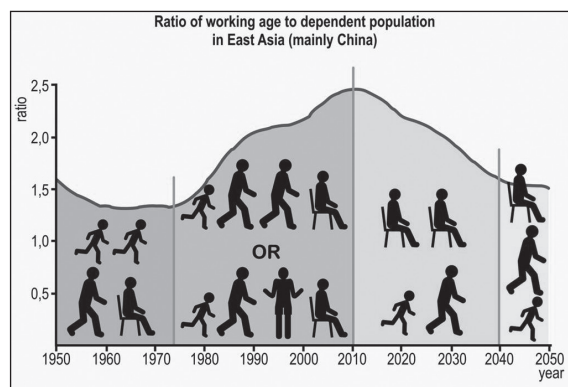
2. *Demográfiai bónusz fázis:* a születésszám csökken, kevés gyermek és kevés

idős, s ha a nagylétszámú generáció dolgozik, akkor a bónuszból demográfiai osztalék lesz.

3. *Idősödő fázis:* az 1. fázis nagylétszámú generációja időskorba jut, viszont a sok idős eltartását segíti, hogy a kevés gyermek nevelése mellett tartalékot tudtak felhalmozni, a kevés gyermek sokat örököl az idősek eltartásának feladata mellé.

4. *Harmonikus fázis:* a nagylétszámú generáció elköltözik, alacsonyabb létszámon harmonikus korfa jöhet létre az eltartóképességhez csökkenve.

Nagyon fontos a fázisok megértése, mert a 2. fázisban (amiben az országok többsége jelenleg van) kell tartalékot képezni a következő fázisra! Nagyon fontos az ökológiai terhelés és eltartóképesség viszonyának megértése is, mert ökológiai túlterheltség esetén a bónuszból nem lesz elég osztalék, nincs megélhetés, munkahely, így a nagylétszámú munkaképes korosztály egy része munkanélküli, azaz nem az eltartók, hanem az eltartottak számát növeli, megterhelve a társadalmat és megnehezítve a tartalékolást.

Egy nőre jutó átlagos gyerekszám. Forrás: Berlin Institut

Sürgető fordulat

Ha a halandóság és a termékenység csökken, a fiatal népesség az adott nemzetgazdaság motorjává válhat. Ez a fejlődési út elvileg a Szaharától délre fekvő afrikai államok előtt is nyitva áll, még ha kulturálisan és politikailag el is térnek az ázsiai tigrisektől. Ahhoz, hogy a Szaharától délre fekvő országok kihasználhassák e fejlődési lehetőségeket, politikájuknak (és az adományozó országok politikájának is) fel kell ismernie a helyes irányvonalakat.

Az egészségügyi szektor szempontjából lényeges:

- a szexuális és reprodukív egészségügy javítása,
- szexuális felvilágosítás biztosítása, a fogamzásgátló eszközök elérhetővé tétele,
- jószolgálati nagykövetek megnyerése és a média bevetése az egészség és a fogamzásgátlás fontosságának elfogadása és megértése érdekében,
- az egészségügyi rendszer erősítése,
- egy orvosi alapellátás fel- és kiépítése,
- betegségek megelőzése egyszerű módszerekkel,
- gyermekek védőoltását célzó kampányok.

Az oktatási szektor feladatai:

- az oktatásban a lányok esélyegyenlőségének biztosítása,

- különösképpen az alapfokú oktatást követő képzés kiépítése, ami mind a termékenység visszaesésében, mind pedig a gazdasági fellendülésben meghatározó,
- szakképzés kialakítása, ami híd az iskola és a munkavégzés között,
- mikrohitel a felnőtt nők oktatásának javításához, ami esélyt ad a jövedelemszerzésre is.

A *foglalkoztatottság* esetében döntő:

- produktív foglalkoztatási lehetőségek biztosítása a férfiak és nők számára, emellett
- mindenképp az alacsonyan képzett munkaerőt igénylő szakterületekbe befektetni, és
- egy későbbi lépésben, amikor a népesség képzettségi szintje növekedett, tudásigényes területeken állást biztosítani nagyobb értékteremtéssel, valamint
- társadalombiztosítási rendszerek kiépítésével.

A Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung és a Deutsche Stiftung Weltbevölkerung által, az International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) közreműködésével készített tanulmány letölthető a BOCS Alapítvány fordításában magyarul a <http://afrika.csaladtervezes.eu>, németül és angolul a <http://www.berlin-institut.org> internet cím alatt.

**AFRIKA
DEMOGRÁFIAI
KIHÍVÁSAI**